

Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємин

1922 р. у Львові було відновлене перерване війною видання журналу "Літературно-Науковий Вістник". Головним редактором ЛНВ, за наполяганням УВО, став Дмитро Донцов. У статті "Наші цілі" він пообіцяв: "Вирвати нашу національну ідею з хаосу, в якому вона грозить згинуті, очистити її від сміття й болота, дати їй яскравий, виразний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б ціла нація"¹. І це завдання він, великою мірою, виконав. ЛНВ об'єднав усі живі літературні сили, що стояли на українському національному ґрунті і не схибили ані в бік польонофільства, ані советофільства – усіх тодішніх літераторів по цей бік Збруча, окрім соціалістів і комуністів. У ньому взяли участь такі визначні письменники старшого покоління, як Василь Стефаник і Марко Черемшина. Окрім них, на першому етапі бачимо прозаїків Ольгу Кобилянську, Катрю Гриневичеву, Модеста Левицького, Івана Липу, Дениса Лукіяновича, Кліма Поліщука й ін. та поезії Миколи Вороного, Василя Самійленка й навіть Михайла Рудницького і Василя Бобинського. М. Вороний передавав до журналу й талановиті поезії свого сина Марка (псевд. М. Антіох), передчасно замученого більшовиками. З молодших у ЛНВ цього періоду з'являються Богдан-Ігор Антонич, Наталя Ливицька-Холодна, Євген Маланюк, Юрій Липа, О. Ольжич, Богдан Кравців, Олекса Стефанович а згодом – Олена Теліга, Леонід Мосендз та Юрій Клен. На прикладах батьків і синів: Олександра Олеса – й Олега Ольжича, Миколи – й Марка Вороних, Івана – і Юрія Липи, Ярослава – і Святослава Гординських та ін., можна простежити зміну світогляду поколінь письменників (та й інтелігенції взагалі). Це відзначав і Євген Маланюк, кажучи, що їм перестало вистачати ідеології батьків.

Появу Юрія Липи можна вважати голосом націоналістичного покоління українців "донцовського типу". Те, що він висловив, носилося в повітрі, формування нової української людини на ґрунті волюнтаристичного активізму, на ґрунті віри в ресурси власного "я" було повсюдним. Покоління Юрія Липи, виховане "Літературно-Науковим Вістником", вважало своєю місією демонтаж внутрішнього малоросійства та формування української структури духа – цьому була присвячена і вся творчість Юрія Липи – поета й історіософа².

Перші поезії Юрія Липи з'явилися на сторінках ЛНВ 1922 р., коли він ще перебував у Тарнові, звідки навесні перебрався до Познані, щоб студіювати медицину в університеті. Вже у другій книзі журналу опублікована його романтична "Баляда"³. А в 4 кн. ЛНВ Леонід Білецький в огляді тарнівського літературно-мистецького альманаху "Сонцецвіт" найкращим твором назвав поему Ю. Липи "Князь полонений".

Відтоді Юрій Липа був сталим співробітником ЛНВ цілих 13 років, поки у 1936, за висловом редактора, "його виступили" з "Вістника". За цей час він опублікував десятки віршів, прозові уривки з історичних повістей, новели, казки, спогади, переклади, літературно-критичні й публіцистичні статті⁴. За оцінкою Євгена Маланюка серед них були ліричні й драматичні шедеври, які не увійшли до поетичних збірок. Водночас, на сторінках журналу досить часто з'являлися і твори його батька. Іван Липа, з покоління "Братства Тарасівців", залишив у спадщину синові не лише любов до літератури й до фаху лікаря, а й справи видання своїх творів. Помер Іван Липа 13 листопада 1923 року у Винниках біля Львова і Юрій, зайнявся виданням його казок, новел, спогадів. З листів Юрія до редакції "ЛНВ" та видавництва "Українське Слово" в Берліні виникає образ турботливого сина, вірного пам'яті своїх

батьків. Це додає гарні штрихи до портрету Юрія Липи і ... дозволяє зрозуміти деякі мотиви його конфлікту з Донцовим. Але про це трохи згодом.

Адже спершу було багато років листування, дуже близької співпраці і єдності думок. Не знаємо напевне, коли відбулося їх особисте знайомство. Правдоподібно, це могло статися 1923 р., коли молодий Липа приїздив на похорон батька до Винник і, вочевидь, зустрічався з багатьма наддніпрянськими емігрантами, які жили у Львові.

Подружжя Донцових переїхало до Львова на початку 1922 р. й оселилось у помешканні родичів Марії Бачинської, по вул. Курковій (зараз – вул. Лисенка), буд. 11. Їхній дім скоро став своєрідним літературним салоном для молодих літературно-мистецьких сил і, водночас, своєрідним перепочинковим пунктом, де зупинялися, переїжджаючи через Львів чимало приятелів і знайомих. У їх числі був і Юрій Липа, який нерідко зупинявся у них, буваючи у Львові або у їхньої родини на Волині.

Допомагали й гостили його в себе і родини Сімовичів, Підгірських і Пирогових. Лікар Микола Пирогов⁵ та його дружина Юлія, емігранти, які оселились на Волині ще на початку століття, були з Донцовими у дружніх, а потім і родинних стосунках. Їх донька Таля (Наталія) Пирогова-Зибенко була приятелькою М. Донцової, О. Теліги, Н. Лівницької. Друга донька, Оксана вийшла заміж за молодшого брата Марії, Володимира Бачинського. Другим чоловіком сестри, Лесі Бачинської був відомий громадський діяч з Волині Самійло Підгірський⁶, меценат "ЛНВ". Донцови часто влітку виїжджали відпочивати на Волинь, до родинного маєтку Підгірських на хуторі Любитів, поблизу Ковеля, де збиралось чимало української інтелігенції. Гостював тут у 20-30-і рр. також Юрій Липа.

З листів Марійки Бачинської-Донцової дізнаємось про людський бік взаємин із Юрієм Липою, до якого ставилися як до члена родини. Так, 19 вересня 1927 р. вона пише до Дмитра з Любитова: "Тепер перепадають дощі і стало дуже холодно, а з тим і нудно!... Атмосфера така, що Липа побувши кілька днів, втік до Пирогових (правда перед тим я мала з ним серйозну розмову И пропос його "видань", як то ми порозуміли ся з Дорошенком) і вернув щойно на відіздне. Оксана зі своїм жанром захопленого жеребця певне відповідала йому більше, як настрій "перед бурєю" в Любитові"⁷ Після смерті Івана Липи, на його прохання, молодим Юрієм заопікувались літературний критик і бібліограф Володимир Дорошенко та відомий львівський лікар Мар'ян Панчишин. Дві інституції, Товариство допомоги емігрантам з Великої України та очолюване Панчишиним Українське Лікарське товариство виплачувало стипендії, завдяки яким Липа міг студіювати медицину в Познані. Родина президента УНР Андрія Лівницького, як згадувала його донька Наталя⁸, теж ставилась до нього, як до сина, аж поки 1929 р. він несподівано не відійшов від них, пояснюючи свій розрив небажанням іти на компроміс у своїх зобов'язаннях щодо "галичан". Як видно, Липа мав не дуже прості стосунки зі своїм оточенням і великої ваги надавав справам честі.

В Національній Бібліотеці у Варшаві в архіві Донцова збереглося 37 листів та поштових карток Юрія Липи до Дмитра Донцова за травень 1925 – січень 1936 рр. та 2 листи Донцова у відповідь за січень 1936 і травень 1939 рр. Окрім того, документальну базу дослідження суттєво доповнюють інші джерельні матеріали: три альбоми витинків з преси та листів з відгуками на художні твори і праці Юрія та Івана Лип, листи інших вістниківців та Марії Донцової. Усі ці джерела, доповнюючи художні твори та публіцистичні праці того періоду, дозволяють відтворити більш-менш вірогідну картину минулого й домалювати уявні образи дійових осіб.

Деякі критики стверджують⁹, що перші провісники бунту всередині імперії Донцова появляються під кінець 20-х років. Це спроба створення Липою та Маланюком літературно-мистецького об'єднання "Танк" у Варшаві, видання там же конкурентного до "Вістника" кварталника "Ми" групою Андрія Крижанівського, яка намагалась перетягти до себе вістниківських авторів, зрештою – поява у Львові "Назустрічі" Михайла Рудницького, ще одного часопису "літератури, мистецтва, науки, громадського життя".

Так, з листа Юрія Косача до Донцова, писаного навесні 1929 р., довідуємося, що: "у Варшаві повстав "Танк" – літ[ературно]-артистична група молодих мистців-націоналістів. Покищо є там Маланюк, Липа, Коломиєць і передбачуюсь я [...]. Заповідається видавання періодичного орґана, альманаха і т. п." ¹⁰. А вже його наступний лист виражає розчарування, що "Танк" буде черговою імпрезою петлюрівського спрямування, "хоч Липа й запевняє мене про незалежність від усяких політичних концепцій. [...] Коли я спитав Маланюка й Липу ("кулеметчики "Танка"), чому не йдеться найприроднішим шляхом, тобто не віддається "Танка" до ласкавого вжитку ЛНВ-ві, Липа сказав, що це не вигідно, бо тоді б матеріяли йшли через призму п. доктора"¹¹. Але сам Липа в листі до Н. Лівницької-Холодної пояснює появу "Танка" зовсім не як підкоп під "ЛНВ", а навпаки, як продовження його напрямку діяльності у випадку, якби "ЛНВ" упав, – а загроза така була 1929 р. цілком реальною. Він пише: "тоді нехай не думають большевики і всяка большевизанствуюча дрянь, що нема на них міцного п'ястука"¹².

Перша трирічна перерва в листах Липи до Донцова почалася в березні 1929 р. після поради останнього покинути Липі писати новели, а писати лише вірші, у відповідь на що той загрозив припинити своє співробітництво в ЛНВ: "мушу заявити, що в літературній своїй діяльності так само мало шукаю в Вас порад, як Ви, скажимо, у мене в своїй політичній"¹³. Наступний лист, написаний ним у травні 1932 р. свідчить про відновлення стосунків між людьми, які потребували один одного, як редактор і пишучий автор: Липа відразу пропонує до публікації в журналі уривок зі своєї історичної повісті "Козаки в Московії", кілька статей на теми французької і польської літератури, дякує за вміщення в "ЛНВ" рецензії¹⁴. Він, натомість, зовсім не згадує про свою участь у створенні "Танка", хоча багато пише про інші події. Критичні оцінки журналів "Ми", "Назустріч", "Biuletyn Polsko-Ukraiński", "Bunt Młodych" та інших явищ літературного життя Варшави й Львова свідчать про зміни у його світосприйнятті. Так, у вересні 1933 він спеціально підкреслює: "М[іж] и[ншим] – збірник "Ми"¹⁵ (Маланюк, Рудницький, Косач, Крижанівський), про який я довідався з "Бюлет[ня] п[ольського]-у[країнського]" нічого спільного з моєю особою не має"¹⁶. І пізніше уточнює: "Для мене цілком ясно, що "Ми" створене для розбиття "Вістника". Шкода було б піддаватись тому розбиттю"¹⁷. До речі, факт, що він не пішов до "Ми", Липа ставить собі у спеціальну заслугу перед "Вістником". Окрім основної теми – своєї творчості, – яку кожен автор обговорює з редактором, знаходимо в листах широко закреслений план підготовки та сценарію літературного вечора "вістниківців" у Варшаві, полеміку з "Ми", М. Рудницьким та Я. Гординським. З характерних лапідарних зауважень про колег по перу часом виникають несподівані враження про Є. Маланюка, У. Самчука, О. Ольжича, Л. Мосендза, Ю. Клена, Ю. Косача, М. Рудницького, А. Крижанівського і, передовсім, – про самого Юрія Липу.

В листах зустрічаємо міркування про завдання літературної критики взагалі та пораду редакторів, "щоб справу ідеології літератури (критики чи філософії) перейняли "вістниківці": Ви, Маланюк, Мухин. Ваші літературні профілі дали б добру книжку, Мухин (непотрібно скорочуваний до рецензентського рукоділля) міг би дати швидко добру книжку про останні 15 літ літератури (хоч би й розвинувши свої статейки й рецензії). Він з жалем навіть, згадував мені про щось подібного.

Придалося б, щоб вийшла книжка пана Євг[ена] (хоч би й про Гоголя)" (лист за лютий 1935 р.). Оригінальне бачення він висловлює і щодо "Бібліотеки Вістника". "Добре б було – теж біографію-світогляд. Одним словом – чотири євангелисти на рік. І чи всі чотири мають бути сучасні: Кемаль? Клемансо? Льютей? чи давні: Макіявель? Кромвель? Льюоля?"¹⁸. Цікаво, що трьох останніх вибрав також Леонід Мосендз. Такого роду прикладів, які свідчать про самостійність поглядів Ю. Липи, зустрічаємо в листах чимало. Зважаючи на 17-річну різницю у віці, можна тільки дивуватися, наскільки не по-учнівськи звучить тон листів Липи. Маланюк, старший за нього всього на два роки, назвав його "вундеркіндом", з його "застрашаючо-передчасною, як на вік автора, впевненістю". Схоже на те, що ці взаємини склалися не тільки й не стільки за принципом вчитель – учень, а скоріше як редактор – автор.

А тим часом потроху збиралися хмари. 1935 р. у Варшаві вийшла брошура Ю. Липи "Бій за українську літературу", яка включала в себе більшість його статей, друкованих раніше у "Вістнику" ("Розмова з наукою", "Організація почуття", "Боротьба з Янголом", "Розмова з Заходом", "Campus Martius", "Селянський король", "Розмова з минулим", "Сіра, жовта й червона", "Батько дефетистів"). Її захоплено зустрів рецензент "Ми" Святослав Доленга¹⁹ і назвав "одним з наймаркантніших документів нашої відродженої епохи, видатним твором нашого покоління, який має всі дані на те, щоб стати підставою для думання прийдешньої української еліти"²⁰. Він же, тобто А. Крижанівський, стверджував пізніше, що конфлікт між Донцовим і Липою назрів щойно тоді, коли Липа видав свою прекрасну книжку, оскільки Донцов злякався появи небезпечного суперника. Залишимо на сумлінні цього колишнього захопленого учня звинувачення Донцова ще й цьому гріху, але він пробував нав'язати читачам думку, що "конфлікт цей мусів повстати уже давно. Аджеж це конфлікт двох рас, двох світовідчужань, двох характерів і відношень до своєї батьківщини"²¹. Гарно звучить, шкода що фальшиво.

Але простежимо дальший перебіг подій. У грудні 1935 р. Липа надіслав до редакції "Вістника" статтю "Тарасівці в тюрмі", оперту переважно на листах і щоденнику батька, яку Донцов відкинув. Липа образився, але все-таки за порадою Маланюка ще прислав один свій вірш до журналу, з іронічною заувагою про "високі пороги "ЛНВ", що по тринадцяти літах співробітництва стають ще вищими". Донцов у листі з 11 січня 1936 заперечив: "За три роки Вістника з'явилося 14 Ваших статей і ні одна з них не лежала так довго, як деякі статті інших авторів. Чи се значить, що пороги В[істни]ка стають для Вас зависокі? Не поміщені були лише дві статті – одна спомин Ів. Липи, друга – спомин про Ів. Липу. Гадаю, се не дає управнення твердити і мені, і іншим, що журнал робить Вам якусь кривду. [...] Ніхто з співробітників В[істни]ка не може похвалитися, що такий відсоток з присланого матеріалу друкується". І Донцов, за звичкою, перейшов у наступ: "Може Ви шукаєте якихось інших порогів? Я, напр[иклад] чув, що Ви в добрих відносинах з одним з редакторів Ми²², з тим самим, про якого Ви мене озброювали, якого представляли як в найгіршій світлі, проти якого прислали мені замітку до фільму, і який – як редактор МИ – в нечуваний спосіб відзивався (чи він, чи його співредактори) – і про журнал, в яким Ви співробітничаете, і на якого пороги нарікаєте, і, зокрема, про його співробітників. Може Ви маєте охоту перейти до МИ? Може Вас туди тягнуть? Тоді просив би їм отверто і мужньо сказати се, і не шукати претекстів для виправдання такого кроку. Але коли се лиш плітки і коли Ви нічого спільного не маєте з людьми, які некультурно і по-хамськи відносяться до Ваших товаришів пера і їх орґану, коли Ви мені напишете, що Ви тепер, як і колись осуджуєте роботу МИ – я перший буду з того тішитися"²³. На що Липа відповів, що до "Ми" не мав і не має наміру вступати зі зглядів ідеологічних, що ж торкається його товариських відносин, то є його приватна річ. І запропонував обговорити всі інші справи під час чергового візиту Донцова до Варшави. Але до цього, як видно, не дійшло.

Таким чином, останній вірш Юрія Липи "Могила Незнаного Бійця" ще з'явився у 2 кн. "Вістника" за 1936. р., але вже в попередньому числі Лука Граничка (Лука Луців) скритикував його непідписане післяслово до новел Івана Липи "Тринадцять притч" та "Оповіді про смерть, війну й любов", виданих 1935 р. у Львові. Це ще додало урази, адже все, пов'язане з пам'яттю про батька, Юрій сприймав дуже болюче.

Так що у відчиті, виголошеному Юрієм Липою навесні 1936 р. у варшавському антирадянському клубі "Прометей", він закликав до згоди, замість гуртківства й роздору, які сіє, мовляв, доктрина Донцова. Як реакція на відчит, з'явилася невелика стаття редактора "Вістника" "Вони й ми"²⁴, про те, що перехід д-ра Липи – одного з провідних співробітників "Вістника" у табір противників був для нього дивним і несподіваним. Ширше Донцов пояснив свої позиції у "Згоді в сімействі", до якої закликав Липа, і яка, вочевидь, тепер стала зовсім неможливою. Конфлікт поділив навіть варшавську Українську студентську громаду, яка провела кілька диспутів на цю тему і врешті прийняла резолюцію про підтримку Донцова.

Відповіддю на Липин "Бій за українську літературу", як видно вже з заголовка, стала книжка Донцова "Наша доба й література"²⁵. Липа видав 24-сторінкову брошуру "Українська доба", де вже відверто виступив проти Донцова, як шкідливого явища в українському національному житті. Він критикує працю "Наша доба й література", оцінює донцовський стиль публіцистичної творчості, як поетичний, що більше ґрунтується на витворюваних автором міфах, поетичних образах, а не як стиль політичного мислителя, який робить висновки на підставі аналізу реальних фактів й історичних подій. "Перед його статтями бліднуть вірші і поеми. Може він дійсно найбільший сучасний поет України? Може його доктрина, це просто вісь його власної літературної творчості, його особистої творчої експансії?"²⁶ – ущипливо запитує Липа.

У брошурі він закинув Донцову також брак "позитивної доктрини" та сіяння розбрату, а "Націоналізм" називає порожнечою і втечею в доктрину²⁷. З іншого боку, і стиль публіцистики Липи та його історіософських праць також великою мірою носить риси "поетичної" творчості.

Дивлячись з перспективи часу, есеїст Іван Лисяк-Рудницький, характеризуючи націоналістичний рух 30-х років, взагалі зазначає помітне обниження інтелектуального рівня націоналістичного середовища: *"молоді публіцисти-дилетанти бралися з самовпевненістю до вирішування т. зв. г'юльбальних проблем. Характеристичний був стиль цих писань: патос, високолетні слова та нахил до поетичних кліше [...]". Ця література не служила пізнанню світу, але мала на меті витворити певну емотивну атмосферу*"²⁸.

В полеміку вступили часописи "Ми" і "Назустріч", підтримуючи Липу, а у "Вістнику" появились статті колишніх колег. Різно негативною статтею відгукнувся Леонід Мосендз ²⁹, для якого Липа був ідеалом поета та Олена Теліга – невеликою, але гострою рецензією, де звинуватила Липу в невдячності до "Вістника", який його виховав, і до його редактора³⁰. А Євген Маланюк, не схвалюючи поведінки Липи, усе ж високо ставив його поетичну творчість. В листі до Донцова він пише: *"Ю. Л. при всій схематичності своїй і інших первородних гріхах – є (був) поетом для поетів. Зупинятися на характеристиці його поезії – мені не прийшло в голову. Просто вважаю, що "Суворість" Ю. Л. це одне, а сам пан Єжи з своєю "укрдобою" й патольогією – зовсім друге. "Вістник" зайняв позицію що до цього другого. Що до першого, ц. т. "поезій Ю. Л." – навіть без зайняття позиції – ясно, що то певен факт літературний, нині вже історично-літературний*"³¹. Подібну думку висловив і Юрій Клен (Освальд Бурггардт), який написав Донцову: *"Що з Липою розійшлися, дуже шкода. Все ж таки, це була сила, і сила культурна. Я дуже жалкував, що питання так загострилось, що про поворот*

його до нас не можна думати"³². Підсумувала загальне розчарування Ліна Малицька. Дякуючи Юрієві Липі за прислання "Української раси", вона дружньо докоряє йому: "Не переболіла я до цієї пори, що виступили Ви проти Донцова. Думаю, що можна було все сказати, що є Вашим покликанням сказати, без того, що вістря були отверто скермовані проти Вістника. "Обрії" стратили у Вас незаступного співробітника, "Вістник" – також. І – протилежні табори – як звичайно – використали Ваш виступ для мабуть не зовсім ідейних цілей"³³. Схоже, що вона таки мала рацію.

Дуже цікаві свідчення суто людського сприйняття усіх цих подій знаходимо в листах Марії Донцової до чоловіка, яка зі свого жіночого погляду описує ситуацію. Уже після всіх "обмінів люб'язностями" між Донцовим і Липою, 17 липня 1937 р. Марія Донцова пише Дмитрові зі Львова до Ворохти, де той відпочивав улітку, описуючи розмови з Липою під час його гостювання у них вдома (після всього!): "З Липою так: доки була Таля, сварилися і давала науки я. При чому, одна розмова була дуже гостра: все я йому сказала: і про "Бій", про нельояльність для "Вістника" ітд. Він в ніч мені рації не признав, але почав оправдуватися, що він до нашої праці позитивно ставиться, що не пішов до "Ми" як Маланюк і не піде. Казав, що то він Мухина інспірував до написання статті в "Сам[остійній] Думці", де Мухин чеше наше довоєнне громадянство за його помилки і все вказує на Твої статті (з цитатами), що Ти багато предвидів, навіть упадок Росії ітд. Навіть читав мені витяги з тої статті з захопленням. Але "Притчі" свого батька, які видав, не дав ні мені, ні "Вістникови", а потім образиться, що ми недобре ставимося ітд. і був встеклий, що Ти спомини батька не хотів видрукувати. Дуже закумався з Сімовичами (здається Сімович взяв спомини до "Життя і Знання"). Сімовичева Раковському сказала, щоби видав його "зільник" – *überhaupt eine dicke Freundschaft*³⁴. Коли приїхала Стефка Ка[линова] і була три дні, Липа навіть ночував кілька ночей, писав статті – (казав, що в Твоїй комнаті є добра атмосфера до праці), я йому запропонувала, щоби їх друкував у "Вістнику" і робив відбитки, він ніби погодився, все було гарно і добре але врешті він мені дав научку. Можеш сказати Талі, що Липа дав мені научку, з якої я переконалася, що мимо його деклямацій про благородність і лицарськість він або гістерик, або невихований, або може оба разом. Дуже хотіла би, щоби іменно вона йому се сказала, бо я з ним не попрощалася і сьогодні маю *Katzenjammer* ³⁵. Але пережила не одно, витримаю і обиду Липи"³⁶.

Через кілька днів Марія повідомляє чоловіка: "Нині дістала від Ю[рія] Л[ипи] знов картку з Яремча (вже третя). Не знаю, що має значити така великодушність! Справді треба бути глупим, щоб з особою, яку має цілий рік "до диспозиції" (бо він жеж дальше з ними живе) їхати акурат в наші гори, дражнити людей, ходити, балакати по польськи. Всі ж лікарі, а то і дехто більш знає, що він стипендіят "Лік[арського] Т[овариства]" тай так беруть йому за зле його "відчуження". А Мар[ія]³⁷ Зах[аріясевич] то його недошла жінка"³⁸. Важко сказати, про кого саме йдеться Марії, але стає зрозуміло, чому всі знайомі в листах за цей період дружно вживають різні польські варіації від прізвища Липи "Lipa, Jerzy Lippe, фон Липпе", тощо. Знаємо, крім того, що факт прийняття Липою 1932 р. польського громадянства викликав негативну реакцію серед інших українських емігрантів, для яких питання громадянства й паспортів завжди були дуже болючими.

За кілька днів появляється нова картка і знову змінюється настрій:

"Ага! Дісталам картку від Jerzy Lippego з Ворохти. Поговори з ним, бо він має написаних чотири статті, які хоче видати книжкою; я йому пропонувала відбитки з "Вістника", але він поїхав і нічого не сказав, обиджений за зворот манускрипту споминів батька"³⁹. Справді, як ми бачили, розмови про "високі пороги" Вістника почались після відмови Донцова надрукувати спогади Івана Липи. Проте, як бачимо,

він зовсім не збирається зривати стосунків з Донцовими, бо засипає Марію картками. Вже наступного дня, 26 липня 1935, вона пояснює чоловікові: *"Нині дістала від Липи картку з ---Ворохти. Інцидент з ним був чисто особистого характеру, який поставив в сумнів у мене його лицарськість і дав мені його пізнати як людину иньшої категорії. Я попросту знов тверджу, що він мало вихований. Але гадаю, що відносно "Вістника" він поставить ся добре. Він мені слушно заявив, що не пішов до "Ми" так як Маланюк і не піде, бо вважає, що спідничкова амбіція, се ще замало для того, щоб щось робити. Хоч він нарваний і дивак і хоч ніби удає, що має багато прихильників він, здається, --- дуже самотнім і через свій характер буде йому тяжко в життю. Позує на сильного, але більше впертий як сильний"*⁴⁰. Правда ж, це так по-жіночому, після звинувачень у попередніх листах – пошкодувати його як велику дитину, якій буде тяжко в житті через її впертий характер. Зрозуміло принаймні, що незважаючи на гостру суперечку в публіцистиці, особисте спілкування все-таки не переривалося і шлях до примирення залишався відкритим.

Пристрасті спалахують знову після появи у 1938 році "Призначення України". Липа присвячує тут своєму колишньому редакторові всього кілька абзаців, але яких! "Книжка Донцова "Націоналізм" є блискучою ліричною реакцією на пасивність українців, без глибшої української синтетичної думки. Це властиво, інтернаціональний націоналізм, дуже подібний у своїй концепції до марксизму.[...] Тепер, коли Москва почала будувати тип "совітської людини", Донцов не має в собі нічого до протиставлення їй "української людини": його роля не є ролею конструктора"⁴¹. Цікаво порівняти цю думку Липи з його ж листами з періоду співпраці в ЛНВ. Донцов залучає до рецензування "Призначення" фахівців зі співробітників "Вістника" – берлінського антрополога Ростислава Єндика та мистецтвознавця з Парижа Олександра Лагутенка й під криптонімом Є.Л.Д. публікує у "Вістнику" незвично велику критичну статтю "Ненько-шароварницька "геополітика"⁴². Вже із заголовка можна уявити собі тон: "воднистість і суперечливість викладу, туманність і невиразність тверджень, і літеплеєйна, чисто малоросійська патріотична тромтадрація", – стиль Донцова пізнати неважко. Очевидно, що співавтори рецензії від наукового боку вишукали у книжці не одну помилку й неточність⁴³. З приводу рецензії Євген Маланюк зауважує Донцову, що варто було писати або рецензію, як таку, або статтю з приводу такого культурно-суспільного явища, як книжка "Призначення України", а не робити гостру суміш "науковости" з публіцистичним "темпераментом" і апіоризмом. "Я особисто, абстрагуючи від всіх страшних, просто патологічних мінусів брошурки, мушу визнати одне: тема, зачеплена в ній – синтезування історіософічних розмислянь за останні 20 літ – є начасна й позиточна. [...] Отже це треба було відмітити, щоб тим більш підкреслити "бездарність" в уняття і трактуванню (фелетон, щось а'la "Від Мирного до Хвильового")! тієї теми[...]"⁴⁴.

Велика рецензія Бориса Ольхівського в "Ми"⁴⁵, яка, власне кажучи, є більше відповіддю критикам "Призначення" Є.Л.Д. і Миколі Андрусю⁴⁶, з'являється аж у квітні наступного року і, захоплено реферує книгу, протиставляє їм позитивний відгук Івана Крип'якевича в "Сьогочасному й минулому"⁴⁷.

Тим дивніше читати написаний 1 травня 1939 р. (всього через місяць !) ґрунтовний лист Донцова¹ з відгуком на рукопис "Чорноморської доктрини", наданий йому, поза сумнівом, самим автором. Правдоподібно, Донцов з Липою знову десь зустрілися, добре поговорили, вияснили стосунки, і ... помирилися. Очевидно, Юрій Липа не тільки особисто передав редакторові свою працю з проханням поробити до неї систематичні уваги, але й домовлявся про її видання у Бібліотеці "Вістника". Лист

¹ Насправді – Андрія Жука, – як виникає з віднайденної через кілька років після цієї публікації машинописної копії, підписаної А. Жуком.

Донцова дозволяє зрозуміти, наскільки серйозно ставився він, попри всі непорозуміння, до творчості Липи. Після суворих напучувань, щоб Липа не поспішав з друком, оскільки завдасть цим шкоди справі та придбає "репутацію поверхової, нерозважної людини, яка має добрі ідеї, та не старається подати їх в відповідній формі", Донцов зворушливо пом'якшує тон, (що так не схоже на нього!): "Не гнівайтесь за ці уваги, бо вони пливають від люблячого Вас серця". Як видно з подальшої долі "Чорноморської доктрини", виданої Українським чорноморським інститутом у Варшаві 1940 року, Липа, очевидно, таки прислухався до зауваг Дмитра Донцова – чи врахував він їх повністю, можна було б встановити лише при докладнішому аналізі текстів.

Тому, мабуть, не варто ґенералізувати конфлікту Липа-Донцов до розмірів протистояння ідеології чи поглядів. Людські стосунки, які коливалися між протилежними (і взаємозалежними) полюсами любові – ненависті, приязні – роздору, з усіма їх злетами й падіннями – такі характерні для розмаху емоцій південної України, звідки обоє походили. І зараз справді важко виміряти, чого у тих взаєминах було більше, але обидва імені залишилися в історії української літератури й політології, як представники однієї націоналістичної ідеології, тісно пов'язані між собою і як творці, і як особистості.

ПРИМІТКИ

1 Літературно-Науковий Вістник [далі – ЛНВ]. – Львів, 1922. – Кн. 1. – С. 1-2.

2 Див. передмову до перевидання книжки Ю. Липи "Призначення України". – Львів: Просвіта, 1992. – С. 3.

3 Літературно-Науковий Вістник. – Львів, 1922. – Кн. 2. – С. 97.

4 Докладна бібліографія зібрана в : Биковський Л. Матеріали до бібліографії творів Юрія Липи (1917-1944) // Юрій Липа (1900-1944). Збірник І. – Женева: Український Суходоловий Інститут, 1947. – С. 36-45.

5 Др. Микола Пирогів (1875-1961) – гром. і політ. діяч з Волині. Внук відомого російського медика й педагога Миколи Пирогова (1810-1881), також лікар і освітній діяч, народився в Чернігові, а на початку століття оселився в Ковелі, де 1915, а потім 1941-1943 рр. очолював міську управу. У 1915-1919 жив у Києві, де заснував і був директором 4-ї української гімназії. 1922-1923 був послом до Польського сейму. Помер в Австралії, куди виїхав після II світової війни разом з донькою Оксаною та її чоловіком Володимиром Бачинським.

6 Підгірський Самійло (1888-1945) – юрист і політичний діяч на Волині. У 1917 р. був членом Центральної Ради, 1922-1927 рр. – послом до польського Сейму, де якийсь час очолював УПР. 1924 р. разом з Д. Донцовим, О. Луцьким, Д. Паліївим і В. Кузьмовичем заснував групу, яка видавала двотижневик "Заграда", а потім перетворилась в Українську Партію Національної (Народної) Роботи. Був також журналістом і видавцем, як правник часто брав участь у політичних процесах. У 1943 р. його дружину, Лесю Бачинську та її доньку, Нану Голубець-Вітрик, розстріляло Гестапо. С. Підгірського розстріляли більшовики у його родинному маєтку в Любитові 1945 р.

7 Листи Марії Бачинської-Донцової до Дмитра Донцова // БНВ. – АД. – VI. 1.

8 Лівницька-Холодна Н. Юрій Липа, якого я знала // Сучасність. – 1987. – Ч 1. – С.48-50

9 Ю. Шерех. Скарби, якими володіємо // Сучасність. – 1993. – Ч. 6. – С. 147-164. Рец. на: Джерела до новітньої історії України. – Т. 3. Матеріали до новітньої історії літератури і громадської думки. Листування з американських архівів 1857 – 1933 / Ред. Б. Струмінський і М. Скорупська у співпр. з Е. Касинцем і Н. Лівницькою-Холодною. – Нью-Йорк, 1992. Тут вміщені, зокрема, 4 листи Юрія Липи до Н. Лівницької-Холодної за 1922-1929 рр. і 1 лист до Андрія Крижанівського з 12 травня 1929 р.

10 Лист Ю. Косача від 31 березня 1929 // Національна Бібліотека у Варшаві. – Архів Донцова. [Далі – БНВ – АД] – В. 3.

11 Лист Ю. Косача з 1 травня 1929 // БНВ – АД – В. 3.

12 Лист Ю. Липи до Н. Лівницької-Холодної з 23 березня 1929 // Джерела до новітньої історії України. – С. 335.

13 Лист Ю. Липи до Д. Донцова з 10 березня 1929 // БНВ – АД – В. 3. Опубл.: Українські проблеми. 1995. – Ч. 3-4. – С 130-160.

14 Лист Ю. Липи до Д. Донцова з 21 травня 1929 // БНВ – АД – В. 3. Опубл.: Українські проблеми. – 1995. – Ч. 3-4. – С 130-160.

15 "Ми" – літ.-мист. журнал, виходив у Варшаві, у видавництві "Варяг" 1933- 1938 як кварталник, 1939 – як двомісячник; ред. А. Крижанівський, І. Дубицький, Б. Ольхівський (1939). Журнал постав з опозиції прихильників УНР до "Вістника". Між співробітниками були Я. Ярий-Дригинич, Б.-І. Антонич, Г. Лазаревський, П. Зайцев, Н. і П. Холодні, І. Чернява.

16 Лист Ю. Липи до Д. Донцова з 2 вересня 1933 // БНВ – АД – В. 3. Опубл.: Українські проблеми. – 1995. – Ч. 3-4. – С 130-160.

17 Лист Ю. Липи до Д. Донцова з 14 січня 1934 // Там само.

18 Лист Ю. Липи до Д. Донцова з 2 квітня 1934 // БНВ – АД – В. 3. Опубл.: Українські проблеми. – 1995. – Ч. 3-4. – С 130-160.

19 Псевдонім Андрія Крижанівського (1907-195[?]), Син правника Миколи Крижанівського, який працював у Міністерстві юстиції УНР, але виїхав з України трохи пізніше, ніж більшість УНР-івської еміграції. Внаслідок цього Андрій провів якийсь час у комсомолі. Родина оселилася в Бересті над Бугом у Польщі, а Крижанівський вступив на правничий факультет Ягеллонського університету в Кракові. Деякий час був автором "ЛНВ", Донцов прозивав його "диким татарчуком". Один з редакторів кварталника "Ми".

20 Ми. – 1935. – Весна. – С.175.

21 Ми. – 1936. – Весна. – С.193.

22 Йдеться про А. Крижанівського.

23 Лист Д. Донцова до Ю. Липи з 11 січня 1936 // БНВ. – АД. – В. 1. Опубл.: Українські проблеми. – Київ, 1995. – Ч. 3-4. – С 130-160.

24 Вістник. – 1936. – Кн. 5. – С. 372.

- 25 Д. Донцов. Наша доба й література. – Львів, 1936.
- 26 Ю. Липа. Українська доба. – Варшава: Народній стяг, 1936. – С. 15.
- 27 Там само. – С. 24.
- 28 І. Лисяк-Рудницький. Між історією й політикою. – Мюнхен: Сучасність, 1973. – С. 243.
- 29 Маргіналії до "Української доби" Юрія Липи // Вістник. – 1936. – Кн. 9. – С. 728 – 730.
- 30 Вістник. – 1936. – Кн. 8. – С. 615.
- 31 Лист Є. Маланюка від 17 серпня 1936 // БНВ – АД – В. 3.
- 32 Лист Ю. Клена з 22 липня 1936, Мюнстер // БНВ. – АД. – В. 3. Опубл.: Наймолодший з "п'ятірного грона" – Освальд Бурггардт (Юрій Клен). Листи до Дмитра Донцова // Українські проблеми. – 1999. – Ч. 1-2. – С.177-219.
- 33 Лист Л. Малицької до Ю. Липи з 28 грудня 1936, Шляхтинці // БНВ. – Архів Івана та Юрія Липи. – Кн. 2.
- 34 Взагалі страшенна дружба (нім.)
- 35 Біль голови (з похмілля) (нім.)
- 36 БНВ. – АД. – VI. 1.
- 37 Помилково, має бути Галина. Помилка в імені майбутньої дружини Липи (одружилися 1938 р.), пов'язана, можливо, з тим, що Галина Захаріяевич тоді студіювала (від 1934 р.) мистецтво у віденській Kunsthochschule, як стипендіатка Митрополита Андрея Шептицького.
- 38 Лист з [22] липня 1935 // БНВ. – АД. – VI. 1.
- 39 Лист з [25] липня 1935 // БНВ. – АД. – VI. 1.
- 40 БНВ. – АД. – VI. 1.
- 41 Призначення України. – Львів: Хортиця, 1938. – С. 260.
- 42 Вістник. – 1938. – Кн. 12. – С. 902-922.
- 43 В архіві Донцова зберігається два великих листи Олександра Лагутенка з Парижа за серпень 1938 р., які становлять разом 9 арк. тексту з детальними критичними зауваженнями до книжки.
- 44 Лист Є. Маланюка від 4 грудня 1938 // БНВ – АД. – V. 3.
- 45 Ми. – Варшава, 1939. – Березень-квітень. – Кн. 2. – С. 86-98.
- 46 У своїй рецензії "Чи справді історіософічна синтеза", опублікованій у кн. 2 "Вістника" за лютий 1939 р., львівський історик М. Андрусак пише про некомпетентність Липи в історії.
- 47 Крип'якевич І. "Відвічна вісь" України // Сьогочасне й минуле. – Львів, 1939. – Січень. – Кн. 1. – С. 24-29.

48 Лист О. Теліги до Н. Лівницької-Холодної з 22 травня 1932 // Джерела до новітньої історії України. – Т. 3 ... – С. 555.

49 Лист без початку, писаний на бланку YMCA "On active service with American Expeditionary Force".

50 Опубл.: Джерела до новітньої історії України. – С. 604.

51 Лист Юрія Липи з 30 грудня 1933, [Варшава]. Трохи пізніше, 19 лютого 1934, очевидно, прочитавши вірші у "Вістнику", Липа змінює свою думку: "Хотів би пізнати п[а]на Клена, сфотографуватися разом, і знимку послати до ред[акції] "Ми". – БНВ. – АД. – V. 3.

52 Призначення України. – Львів, Хортиця, 1938. – С. 260.

53 Вістник. – 1938. – Кн. 12. – Грудень. – С. 902-922.

54 В архіві Донцова зберігаєть два великих листи Олександра Лагутенка з Парижа за серпень 1938 р., які становлять разом 9 арк. тексту з детальними зауваженнями до книжки.

55 Лист Є. Маланюка від 4 грудня 1938 р. Архів Д. Донцова. V. 3. Листування на "Л-М".

56 Ми. – Варшава, 1939. – Березень-квітень. – Кн. 2. – С. 86-98.

57 У своїй рецензії "Чи справді історіософічна синтеза", опублікованій у 2 книзі Вістника за лютий 1939 р. львівський історик М. Андрусак пише про некомпетентність Липи в історії.

58 І. Крип'якевич. "Відвічна вісь" України // Сьогочасне й минуле. – Львів, 1939. – Січень. – Кн. 1. – С. 24-29.

59 Липа Ю. Призначення України. – Львів, 1992. – С. 191.

60 Донцов Д. Дух нашої давнини... 2-е вид. – Мюнхен-Монтреаль, 1951. – С. 86.

61 Липа Ю. Призначення України. – С. 149.

Опубл. : *Сварник Галина*. Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємин // Юрій Липа: Голос доби і приклад чину. Збірник наукових праць, присвячений 100-літтю від дня народження українського письменника, літературознавця, політолога, лікаря, видатного громадського діяча Юрія Липи. – Львів, 2001. – С. 213-228.